

УДК 336: 364.01

Ірина Зінчук

Iryna Zinchuk

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

**FINANCIAL SUPPORT OF SOCIAL SECURITY OF THE POPULATION
PROTECTION AND ITS IMPROVEMENT IN THE PRESENT CONDITIONS**

Визначено сутність соціальних стандартів, проаналізовано підходи щодо значення та змісту понять «соціальні стандарти», «соціальні гарантії», «прожитковий мінімум», які є базовим соціальним стандартом. Виявлено основні проблеми та напрями вдосконалення соціальних гарантій захисту населення в Україні.

Ключові слова: соціальні стандарти, соціальні гарантії, прожитковий мінімум, мінімальна заробітня плата, мінімальна пенсія.

The essence of certain social standards, in particular the nature and meaning of the categories “social standards”, “social security”, “cost of living”, which are a basic social standard are analyzed. Major problems and methods of improvement of social security are also identified.

Keywords: social standards, social security, cost of living, minimum wage, minimum pension.

Постановка проблеми. Сучасне соціально-економічне становище України, а саме зниження рівня життя населення, зменшення його платоспроможності, розшарування за рівнем доходів, поширення бідності і збільшення витрат на соціальні потреби вимагає нетрадиційних підходів до вирішення проблем фінансового забезпечення соціальних гарантій захисту населення, стабілізації системи соціальної підтримки громадян з урахуванням особливостей сьогоденної економіки, потічного стану, специфіки перебігу соціальних процесів та реальних фінансово-економічних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами фінансового забезпечення соціальних гарантій захисту населення займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В. Андрейцев, М. Ануф'єв, С. Батажок, Н. Болотіна, В. Венедіктов, В. Геєць, І. Гнибіденко, О. Головніна, Г. Гончарова, В. Гоц, В. Жернаков, Н. Карпишин, Є. Крихтіна, М. Лазор, О. Лапка, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Мандибури, К. Мельник, П. Пилипенко, О. Пищуліна, І. Сирота, В. Тропіна, С. Юрій та інші. Однак, незважаючи на значний здобуток у цій сфері, проблеми соціального захисту та встановлення соціальних гарантій залишаються одними з найбільш дискусійних та невирішених і потребують подальшого аналізу.

Постановка завдання. Мета цієї роботи полягає в тому, щоб на основі оцінки результативності здійснення наявної на сьогодні системи соціальних гарантій захисту населення, обґрунтувати методологію, напрями її розвитку та вдосконалення на сучасному етапі.

Відповідно до мети статті поставлено такі основні завдання: визначити теоретичні основи понять «соціальні стандарти» та «соціальні гарантії»; проаналізувати основні джерела фінансового забезпечення соціальних гарантій; дати оцінку сучасного стану системи соціальних гарантій населення України; розробити напрями вдосконалення фінансування соціальних гарантій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні гарантії (фр. *garantie*, лат. *Garantir* – забезпечити, охороняти) – матеріальні та юридичні засоби, що забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства [6]. Вони покликані компенсувати несприятливі особливості життєвого становища окремих категорій працівників та членів їх сімей. Однією з основних форм реалізації соціальних гарантій у період економічних трансформацій є соціальний захист найбільш вразливих прошарків і груп населення.

У наукових колах сформувалося відносно чітке уявлення щодо сутності та призначення соціальних гарантій. Зокрема, більшість вітчизняних вчених трактує їх як метод забезпечення з

боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визнаних норм [5, с.286]. Як стверджує О. Д. Василик, на відміну від категорії «соціальний захист», яка є більше політичним, ніж економічним поняттям, соціальні гарантії – це законодавчо закріплені права на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, необхідними для підтримання здоров'я, власного добробуту та добробуту сім'ї; право на соціальне забезпечення в разі втрати засобів до існування з незалежних від людини обставин. Соціально–економічні гарантії громадянам – це об'єктивна необхідність для будь-якої держави, зміст і доцільність її існування, що виступає мірилом рівня цивілізованості.

О.Є. Мачульська тлумачить поняття «соціальні гарантії» з правового боку зору, розглядаючи їх в контексті реалізації соціального захисту населення [7, с.36]. Вона стверджує, що соціальний захист можна розглядати як сукупність економічних і правових гарантій, котрі забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян й досягнення соціально прийняттого рівня життя. Науковець зазначає, що соціальний захист включає, зокрема, гарантії щодо охорони праці, здоров'я, оточуючого природного середовища, мінімальної оплати праці ті інші заходи, які є необхідними для нормальної життєдіяльності людини і функціонування держави.

Розглядаючи соціальні гарантії як економічну категорію, їх можна трактувати як систему взаємовідносин населення і держави щодо гарантування державою певного рівня задоволення соціальних потреб та згоди населення на участь у фінансуванні необхідного для цього обсягу соціальних благ, а також самостійне забезпечення решти своїх соціальних потреб [6].

Ці дослідження дозволили сформулювати визначення цього поняття, яке наведене у ч. 3 ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії»: державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно–правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму [1]. Склалась певна позиція щодо поняття «соціального захисту». Так, у широкому розумінні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини та громадянина в державі. У вузькому значенні розуміння соціального захисту становить власне соціально-захисну діяльність держави стосовно убезпечення від негативних наслідків соціальних ризиків.

Однак, незважаючи на наявність значного обсягу наукових досліджень, проблема використання науково обгрунтованої методики розробки соціальних стандартів та планування на їх основі видатків держави на забезпечення соціальних гарантій залишається досі не вирішеною. Зокрема, вдосконалення потребує вітчизняна практика розрахунку показників прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, залишається недосконалим порядок планування видатків бюджету на їх фінансування, підвищення ефективності та посилення контролю за витрачанням бюджетних коштів на забезпечення соціальних гарантій захисту населення.

Щодо джерел фінансового забезпечення соціальних гарантій, світова фінансова наука й практика своїм надбанням виокремлюють такі [4, с. 274]:

- бюджетні асигнування;
- фінансові ресурси підприємницьких структур;
- кошти спонсорів;
- кошти благодійних організацій;
- страхування.

Основним джерелом фінансового забезпечення соціальних гарантій є бюджет держави, що пояснюється як низьким рівнем доходів більшості населення при переході до ринкової економіки, так і традиційною орієнтацією громадян на отримання соціальних послуг саме від держави.

Пошук додаткових джерел фінансування, передусім, залучення позабюджетних коштів є основною проблемою формування системи соціальних гарантій населення України. Залишається остаточно нерозв'язаною проблема оптимального співвідношення бюджетних, позабюджетних, а також власних коштів громадян у фінансуванні соціальних гарантій.

Насамперед треба чітко розмежувати, що є соціальною гарантією щодо громадян своєї держави і що є соціальною послугою з боку держави. Звісно, соціальна гарантія повинна мати

законодавче закріплення і передбачені законами джерела фінансування. Держава за рахунок бюджету повинна забезпечувати мінімально гарантований рівень надання послуг у галузі освіти, медичного, культурного, побутового і соціального обслуговування населення і насамперед громадян, які з тих чи інших причин мають низький рівень матеріального забезпечення.

Водночас громадяни держави повинні мати право за рахунок власних коштів і кредиту підвищувати рівень свого соціального обслуговування або одержувати соціальні послуги якіснішого змісту. Тому при розгляді фінансового забезпечення соціальної сфери повинен бути виділений фінансовий норматив забезпечення соціальних гарантій на відповідну розрахункову одиницю – одного жителя, одного учня, студента, пенсіонера тощо [5, с. 306]. Цей норматив і є гарантованим державою засобом надання безоплатних благ і послуг, що власне є соціальною гарантією. Кошти в межах нормативу можуть бути асигновані як з державного, так і з місцевих бюджетів або за рахунок різних позабюджетних фондів.

Все, що надається понад вказаний норматив, може бути платним. Важливою умовою здійснення такого підходу є наукове обґрунтування фінансових нормативів соціальних гарантій, їхня диференціація залежно від економічного розвитку територій, структури населення, природних та інших умов [4, с. 275].

Дуже важливою проблемою є створення надійного механізму фінансування соціальних потреб за рахунок позабюджетних коштів. Тут насамперед заслуговує на увагу використання коштів підприємницьких структур. Підприємство за рахунок своїх доходів формує соціальну інфраструктуру, що дає змогу максимально задовольнити матеріальні й духовні потреби його працівників. Працюють відомчі санаторії, будинки відпочинку, профілакторії, дитячі садки, заклади культури, укладаються договори на обслуговування колективу підприємств поліклініками, підготовку кадрів [5, с. 307]. Є підстави стверджувати, що надалі обсяги фінансових ресурсів підприємств, які спрямовуються на соціальні потреби, зростатимуть і тим самим частково зніметься навантаження на місцеві й державний бюджети.

Витрата коштів підприємств на соціальні потреби має свої певні вади. До них належать зокрема нерівність у наданні соціальних послуг громадянам, що проживають на певній території, розпорошеність коштів, неефективне використання закладів соціальної інфраструктури тощо. Аби цього уникнути, органи місцевого самоврядування повинні повніше використовувати свої можливості шляхом організації спільного фінансування об'єктів соціальної інфраструктури за рахунок коштів підприємств і місцевих бюджетів [4, с. 278]. Така форма фінансування була б доцільною і в тому разі, коли підприємницькі структури не в змозі самостійно забезпечити фінансування власної соціальної інфраструктури.

Як підтверджує досвід країн із розвинутою ринковою економікою, нині з'являється нове джерело фінансування соціального розвитку – спонсорство та меценатство. Їх можна трактувати як некомерційну діяльність організацій і деяких осіб, спрямовану на задоволення потреб суспільства в соціальних гарантіях [3].

Кошти благодійних організацій використовуються на різні соціальні потреби – програми державного значення, надання стипендій обдарованим дітям для одержання ними освіти, різні спортивні змагання (Олімпійські ігри). Ресурси благодійних організацій спрямовані в основному на фінансування об'єктів інфраструктури для малозабезпечених прошарків населення [5, с. 307].

Іншим джерелом фінансового забезпечення соціальної інфраструктури є страхування – пенсійне, медичне, а також у разі безробіття та від нещасного випадку на виробництві. Страхування розраховане на все зайняте населення держави, оскільки саме воно бере участь у створенні страхових фондів.

Держава формує систему соціальних стандартів та гарантій для забезпечення нормального рівня життя своїх громадян.

Державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій [1].

Базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти [2].

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність.

Обсяг прожиткового мінімуму містить два елементи – фізіологічний та соціальний. Фізіологічний мінімум – це вартісне вираження матеріальних цінностей, найнеобхідніших для існування людини. У світовій практиці він становить 85–87% загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину – певний набір духовних цінностей мінімально прийняттого рівня життя [8].

Не зважаючи на те, що прожитковий мінімум на одну особу і для основних соціально демографічних груп із року в рік зростає, він ледве дозволяє забезпечити первинні або фізіологічні потреби людини (головним чином – здорової, оскільки цей мінімум не враховує вартість ліків і лікування) та практично ігнорує соціальні потреби, які є невід'ємною складовою гідного життя.

Абсурдним є ототожнення прожиткового мінімуму в Україні зі стандартом життя, оскільки його можна визначити лише як стандарт злиденності.

З урахуванням того, що до прожиткового мінімуму прив'язуються соціальні гарантії, то вони є мінімальними і ніяк не можуть бути нормою.

Найпершим видом соціальних гарантій, встановлених законодавством України, є мінімальний розмір заробітної плати. Очевидно, що встановлений на сьогоднішній день розмір мінімальної заробітної плати (1218 грн. на 1 квітня 2014 р.) аж ніяк не може задовольнити потреби працівника та його родини. За таких умов заробітна плата втрачає свою мотиваційну функцію щодо забезпечення відтворення робочої сили і стимулу до праці. Наявність роботи не є гарантією хоча б мінімального достатку [8; 9].

Іншою державною соціальною гарантією є мінімальна пенсія за віком, що встановлена в розмірі 949 грн. (станом на 1 квітня 2014 р.). Пенсіонери є найменш захищеною категорією населення. За даними статистики кожний сьомий пенсіонер отримує пенсію у розмірі прожиткового мінімуму або нижче. Варто сказати, що 90% пенсіонерів в Україні є бідними, чинна пенсійна система не забезпечує важливого зв'язку між зусиллями і винагородою, податки на пенсійне страхування високі, а пенсійні виплати неадекватно малі [8; 9].

Високі рівні соціальних стандартів стануть реально досяжними лише тоді, коли буде сформована відповідна їм матеріальна база. А відтак, вони мають формуватися на основі забезпечення державою такого рівня соціальних благ, який має, скажімо, представник середнього класу, зайнятий у виробничій сфері. Основне призначення соціальних стандартів – "підтягування" малозабезпечених представників суспільства до рівня середнього класу. Ефективна система соціальних стандартів є обов'язковою передумовою формування потужного середнього класу та ліквідації глибокого розшарування суспільства.

Механізм фінансування соціальних гарантій в Україні потребує вдосконалення шляхом перегляду пріоритетів бюджетного фінансування соціальних гарантій, вдосконалення планування та прогнозування видатків на їх фінансування, упровадження в практику бюджетного процесу складання соціального бюджету, який забезпечить системний підхід до формування витрат на фінансування соціальних гарантій, вдосконалення системи соціальних пільг, які надаються різним категоріям населення відповідно до чинного законодавства шляхом поступової їх заміни на адресну грошову допомогу, підвищення ефективності та посилення контролю за витратами бюджетних коштів на забезпечення соціальних гарантій, вдосконалення розрахунків показників прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати та введення нормативів мінімуму видатків бюджету на фінансування соціальних гарантій.

Висновки. Очевидно, що бюджет не може бути єдиним джерелом коштів на забезпечення соціальних гарантій. Це і є однією з причин незбалансованості бюджету та посилення інфляційних процесів. Рішення проблем можливе завдяки зростанню реальних грошових доходів громадян, ефективному використанню трудового потенціалу країни та державному сприянню розвитку альтернативних джерел фінансування соціальних гарантій.

Отже, викладене вище зумовлює нагальну потребу упровадження в практику якісної системи соціальних стандартів із позиції нормальної життєдіяльності людини. Соціальні стандарти – це ідеологія життя, яка вже давно слугує базовим принципом в Європейських країнах. Методичні підходи до визначення норм і нормативів соціального забезпечення суттєво

відрізняються у вітчизняній та європейській практиках. На сучасному етапі Україна потребує розробки пріоритетних напрямів вдосконалення фінансового забезпечення соціальних гарантій захисту населення.

Література

1. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000р. № 2017-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
2. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
3. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 № 531/97-ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/531/97-вр>
4. Василик О. Д. Теорія Фінансів : Підручник. / О. Д. Василик. – К.: НІОС. – 2000. – 416с.
5. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України : Підручник. / О. Д. Василик. – К. : НІОС. – 2002. – 608 с.
6. Пастухова Є. В. Порівняльна характеристика соціальних гарантій України та Федеративної Республіки Німеччини // Збірник студентських наукових праць ОНЕУ. – 2012.– № 1.– С. 161–171.
7. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення // Право України. – 2000. – №5.
8. Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cpsr.org.ua/>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Law of Ukraine "On state social standards and state social security" from 05.10.2000 year. № 2017-III // [Electronic resource]. – Access : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
2. Law of Ukraine «On cost of living» from 15.07.1999 year. № 966-XIV// [Electronic resource]. – Access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
3. Law of Ukraine «On Charity and Charitable Organizations» from 16.09.1997 year. № 531/97-VR // [Electronic resource]. – Access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/531/97-вр>
4. Vasylyk O. D. Theory of Finance. Textbook. – K.: NIOS. – 2000. – 416 p.
5. Vasylyk O. D., Pavljuk O. D. Public finance of Ukraine. Textbook. K.: NIOS. – 2002. – 608 p.
6. Pastukhova E. V. Comparative characteristics of social security for Ukraine and the Federal Republic of Germany // Collection of student research papers ONEU. – 2012. – № 1. – P. 161–171.
7. Stashkiv B. The concept of social security law // The Law of Ukraine. – 2000. – №5.
8. Center for Advanced Social Research of the Ministry of Social Policy. [Electronic resource]. – Access: <http://www.cpsr.org.ua/>.
9. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. [Electronic resource]. – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Зінчук Ірина Ігорівна

*Студентка 4 курсу інституту економіки та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський Національний Університет»*

Стаття надійшла до редакції 13.04.2014